

Sztuka retoryki – przemowa Gerwazego w *Panu Tadeuszu*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 204.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 203.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 197.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 104.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 195.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 196.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 210.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 183.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 209.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 47.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 49.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 51–52.

- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga V*, Wrocław 1980, s. 150–151.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VI*, Wrocław 1980, s. 171.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 52.
- Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 201–209.
- Źródło: Alina Witkowska, *Mickiewicz. Słowo i czyn*, Warszawa 1998, s. 154–155.

Sztuka retoryki – przemowa Gerwazego w *Panu Tadeuszu*

Antoni Kozakiewicz, *Śpiący Gerwazy*, olej na panelu, 1877.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Przemowy Sędziego, Podkomorzego, Wojskiego w „*Panu Tadeuszu*” oprócz ich sensu edukacyjnego podkreślają charakterystyczną cechę kultury szlacheckiej, która była w dużej mierze kulturą słowa, kulturą wypowiedzi. Najważniejsze wydarzenie poematu „ostatni zajazd na Litwie”, było skutkiem krasomówczych walorów „wymowy sejmowej” Gerwazego. To jego umiejętności retoryczne sprawiły, że osiągnął zamierzony cel (zemsta za śmierć Stolnika) i szlachta, zamiast na Moskala, uderzyła na Soplicowo.

Twoje cele

- Zapoznasz się z fragmentem przemowy Gerwazego w *Księdze VII. Rada*.
- Przeanalizujesz środki retoryczne, którymi posługuje się Gerwazy, aby przekonać szlachtę z Dobrzyńskiego zaścianka do zajazdu na Soplicowo.
- Na przykładach z lektury poznasz zasady tworzenia przemowy.

Przeczytaj

Postacie *Pana Tadeusza* w dużym stopniu buduje ich język – ożywają w rozmowach, sporach, opowieściach i płomiennych mowach. Bogactwo języka pozwala na ukazanie obrazu kultury szlacheckiej – obyczajów, tradycji, postaw i relacji międzyludzkich. Mickiewicz stworzył plejadę mówców i gawędziarzy, którzy dążą do utrzymania uwagi słuchacza, stosując w tym celu bogaty arsenał środków. W tym, co mówią i jak mówią, odzwierciedla się światopogląd epoki i specyfika życia społecznego. Poznajemy system działania instytucji publicznych (sejmików i urzędów), sposoby gospodarowania, kulturę ucztowania, obserwujemy codzienne zmagania i rozrywki bohaterów. Rozmowy są integralnym składnikiem codzienności w Soplicowskim dworze. Wojski jest naczelnym gawędziarzem i cisza wyraźnie mu ciąży. Po polowaniu, zmęczony milczeniem zwaśnionych stron, udaje się do kuchni, by wsłuchać się w gwar:

Wilhelm Leopolski, *Klucznik Gerwazy*, ok. 1874 roku, Muzeum Narodowe we Wrocławiu.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga V

Wojski rzuciwszy łopatkę
Znudzony ciszą, idzie pomiędzy czeladkę.
Woli w kuchennej słuchać ochmistrzyni krzyków,
Gróźb i razów kucharza, hałasu kuchcików;
Aż go powoli wprowadził w przyjemne marzenie
Ruch jednostajny różnów kręcących pieczenie.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga V*, Wrocław 1980, s. 150–151.

Wojski uważa, że mowa odróżnia człowieka od zwierząt. Zabiera głos w różnych sprawach i lubi mieć szerokie grono słuchaczy. Chętnie chwali czasy minione, dowodząc ich przewagi nad współczesnością. Z przekonaniem wygłasza własne teorie na każdy możliwy temat, **argumentując** na wiele sposobów. Może z równą swadą wypowiadać się o astronomii, technikach polowania lub o muchach. Sztuka **retoryki** wyraźnie sprawia mu przyjemność.

Mowa jest dla niego podstawą kultury, a rozmowa sposobem życia. Często raczy słuchaczy anegdotami i opowieściami np. o Domejce i Dowejce, Rejtanie, o kometach. Nie jest przy tym natrętnym gadułą – zwraca uwagę na emocje odbiorców i poprzez swoje barwne historie buduje odpowiedni nastrój.

Ma bogatą wyobraźnię i w sprzyjających okolicznościach pozwala się jej ponieść.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga VI

Wojski zaś uważając, że tak wszyscy milczą,
Nazywa tę wieczerzę nie polską, lecz wilczą.
Hreczecha na milczenie miał słuch bardzo czuły,
Sam gawęda i lubił niezmiernie gaduły.
Nie dziw! ze szlachtą strawił życie na biesiadach,
Na polowaniach, zjazdach, sejmikowych radach;
Przywykł, żeby mu zawsze coś bębniło w ucho,
Nawet wtenczas, gdy milczał lub z placką za muchą
Skradał się, lub zamknawszy oczy, siadał marzyć;
W dzień szukał rozmów, w nocy musiano mu gwarzyć
Pacierze różańcowe albo gadać bajki.
Stąd też nieprzyjacielem zabitym był fajki,
Wymyślonej od Niemców, by nas zcudzoziemczyć;
Mawiał: Polskę oniemić, jest to Polskę zniemczyć.
Starzec, wiek przegwarzywszy, chciał spoczywać w gwarze,
Milczenie go budziło ze snu: tak młynarze,
Uśpieni kół tarkotem, ledwie staną osie,
Budzą się, krzycząc z trwogą: A słowo stało się!

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VI*, Wrocław 1980, s. 171.

Znaczenie konwersacji docenia także Sędzia. Przypomina młodemu, że rozmowa przy stole to integralna część każdej biesiady, kwestia szacunku dla innych i wymóg etykiety.

Umiejętność dialogu i podtrzymywania rozmowy bywa nawet ważniejsza od jej tematu.

Klucznik Gerwazy Rębajło, grafika Michała Elwiro Andriollego do *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Gerwazy prezentuje w epopei odmienną postawę. Od śmierci Stolnika stroni od ludzi – „Ani był na kiermaszu, ani na weselu; Odtąd jego dowcipnych żartów nie słyszano”. Jednak gdy zechce, potrafi doskonale władać słowem i znaleźć odpowiednie argumenty mające przekonać słuchaczy. Jego przemowy mają konkretny cel. Znajomość zasad retoryki pozwala mu nakłonić Hrabiego do batalii o zamek, zjednać sobie szlachtę z Dobrzyńskiego zaścianka i popchnąć do zajazdu na Soplicowo.

Nie wszyscy jednak doceniają umiejętności krasomówcze Gerwazego. Hrabia kwituje jego opowieść o rodzie Horeszków słowami:

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga II

Szkoda, że masz niewielki dar opowiadania!

Nieraz takie słyszałem i czytam podania.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 52.

We fragmencie księgi VII *Rzecz Gerwazego*, z której okazują się wielkie skutki wymowy *sejmowej* Klucznik usiłuje przekonać szlachtę do zajazdu na Soplicowo. Jego przemowa jest oparta na bogatej argumentacji. Aby wywołać wrażenie, wykorzystuje argumenty merytoryczne, pozamerytoryczne – emocjonalne albo **ad personam**. Wie doskonale, kiedy warto odwołać się do honoru, a kiedy powołać na przepisy prawne. Swobodnie stosuje różnorodne konstrukcje składniowe, przez co staje się ona bardzo dynamiczna. Zręcznie posługuje się **pytaniami retorycznymi**, **apostrofami**, wtrąceniami, a nawet **wykrzyknieniami**. Z łatwością wykorzystuje funkcję fatyczną wypowiedzeń, pozwalającą na nawiązanie

kontakty i zbratanie się odbiorcą. Mowa Gerwazego to popis świadomego i wyrobionego mówcy, gdyż [perswazja](#) przynosi natychmiastowy skutek.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga VII

„To Scyzoryk! niech żyje Scyzoryk! — krzykniono —
Wiwat Scyzoryk, klejnot Rębajłów zaścianku!
Wiwat Rębajło, Szczerbiec, Półkozic, Mopanku!”
Wnet Gerwazy (to on był) przez tłum się przecisnął
Na środek izby, wkoło Scyzorykiem błysnął;
Potem w dół chyląc ostrze na znak powitania
Przed Maćkiem, rzekł: „Rózcze Scyzoryk się kłania.
Bracia szlachta, Dobrzyńscy! Ja nie będę radził
Nic a nic; powiem tylko, po com was zgromadził:
A co robić, jak robić, decydujcie sami.
Wiecie, słuch dawno chodzi między zaściankami,
Że się na wielkie rzeczy zanoszą na świecie;
Ksiądz Robak o tym gadał: wszakże wszyscy wiecie?”
„Wiemy!” krzyknęli — „Dobrze. Owóż mądrej głowie —
Ciągnął mówca, spojrzawszy bystro — dość dwie słowie¹.
Nieprawdaż?” „Prawda” rzekli. „Gdy cesarz francuski —
Rzekł Klucznik — stąd przyciąga, a stamtąd car ruski:
Więc wojna; car z cesarzem, królowie z królami
Pójdą za łby, jak zwykle między monarchami.
A nam czy siedzieć cicho? Gdy wielki wielkiego
Będzie dusić: my duśmy mniejszych, każdy swego.
Z góry i z dołu, wielcy wielkich, małych mali,
Jak zacniem ciąć, tak całe szelmstwo² się zwali,
I tak zakwitnie szczęście i Rzeczpospolita.
Nieprawdaż?” „Prawda — rzekli — jakby z książki czyta”.
[...]
„Pan Klucznik ją z nowego zważa stanowiska”.
„Owszem — zawołał Klucznik — u mnie po staremu,
O wielkich rzeczach myśleć należy wielkiemu:

Jest na to cesarz, będzie król, senat, posłowie.
Takie rzeczy, mopanku, robią się w Krakowie
Lub w Warszawie, nie u nas, w zaścianku, w Dobrzynie;
Aktów konfederackich³ nie piszą w kominie
Kredą, nie na wicinie⁴, lecz na pergaminie.
Nie nam to pisać akta; ma Polska pisarzy
Koronnych i litewskich, tak robili starzy;
Moja rzecz Scyzorykiem wyrzynać”.

[...]

„Wszystkich was — kończył Klucznik — biorę tu na świadki,
Czy Robak nie powiadał, że wprzód nim przyjmiecie
W dom wasz Napoleona, trzeba wymieść śmiecie?
Słyszeliście to wszyscy: a czy rozumiecie?
Któż jest śmieciem powiatu? Kto zdradziecko zabił
Najlepszego z Polaków, kto go okradł, zgrał?
I jeszcze chce ostatki wydrzeć z rąk dziedzica?
Któż to? Mamże wam gadać?” „A już ci Soplica —
Przerwał Konewka — to łotr” „On, to ciemężyciel⁵”
Pisnął Brzytewka — „Więc go kropić!” dodał Chrzyciel;
„Jeśli zdrajca — rzekł Buchman — więc na szubienicę!”
„Hejże! — krzyknęli wszyscy — hejże na Soplicę!”

[Jankiel, a także wcześniej Bartek, zwany Prusakiem, stają po stronie
Sędziego i próbują go obronić przed atakiem Gerwazego]

Klucznik wołał: „Precz stąd, Żydzie!
Nie tkaj palców między drzwi, nie o ciebie idzie!
Panie Prusak! że waszeć Sędziowską handlujesz
Parą wicin mizernych: to już zań gardłujesz?
Zapomniałeś mopanku, że ojciec waszecin⁶
Spławiał do Prus dwadzieścia Horeszkowskich wicin?
Stąd się z bogacił i on, i jego rodzina,
Ba, nawet wszyscy, ilu was tu jest z Dobrzyna.
Bo pamiętacie starzy, słyszeliście młodzi,
Że Stolnik był was wszystkich ojciec i dobrodziej⁷:

Kogoż on komisarzem słał do swych dóbr pińskich?
Dobrzyńskiego! Rachmistrzów kogo miał? Dobrzyńskich!
Marszałkostwa, kredensu nie zwierzał nikomu,
Tylko Dobrzyńskim: pełno Dobrzyńskich miał w domu!
On forytował⁸ wasze w trybunałach sprawy,
On wyrabiał u króla dla was chleb łaskawy,
Dzieci wasze kopami pomieszczał w konwikcie
Pijarskim,⁹ na swym koszczie, odzieży i wikcie;¹⁰
Dorosłych promowował także swym nakładem:
A dlaczego to robił? że wam był sąsiadem!
Dziś Soplica kopcami tyka waszych granic:
Cóż kiedy wam dobrego zrobił on?"

[...]

„Bracia! chcecie bój z ruskim wieść imperatorem,
A boicie się wojny z Soplicowskim dworem?
Strach wam turmy!¹¹ Czyż to ja wzywam na rozboje?
Broń Boże! Szlachta Bracia! Ja przy prawie stoję.
Wszak Hrabia wygrał, zyskał dekretów niemało:
Tylko je egzekwować! Tak dawniej bywało:
Trybunał pisał dekret¹²; szlachta wypełniała,
A szczególnie Dobrzyńscy, i stąd wasza chwała
Urosła w Litwie! Wszakże to Dobrzyńscy sami
Bili się na zajeździe myskim z Moskalami,
Których przywiódł jenerał ruski Wojniłowicz
I łotr, przyjaciół jego, pan Wołk z Łogomowicz.
Pamiętacie, jak Wołka wzięliśmy w niewolę,
Jak chcieliśmy go wieszać na belce w stodole,
Iż był tyran dla chłopstwa a sługa Moskali;
Ale się chłopci głupi nad nim zlitowali!
(Upiec go muszę kiedyś na tym Scyzoryku.)
Nie wspomnę innych wielkich zajazdów bez liku¹³,
Z których wyszliśmy zawsze, jak szlachcie przystało,
I z zyskiem i aplauzem¹⁴ powszechnym i z chwałą!

Po cóż o tym wspominać? Dziś darmo pan Hrabia,
Sąsiad wasz, sprawę toczy, dekrety wyrabia:
Już nikt z was pomóc nie chce biednemu sierocie!
Dziedzic Stolnika tego, który żywił krocie¹⁵,
Dziś nie ma przyjaciela, oprócz mnie, Klucznika,
I ot tego wiernego mego Scyzoryka!”
I tak wszystkich pociągnął wymowny Gerwazy;
Bo wszyscy ku Sędziemu mieli swe urazy,
Jak zwyczajnie w sąsiedztwie: to o szkodę¹⁶ skargi,
To o wyręby, to o granice zatargi.
Jednych gniew, drugich tylko podburzała zawiść
Bogactw Sędziego — wszystkich zgodziła nienawiść.
Cisną się do Klucznika, podnoszą do góry
Szable, pałki. —

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 201–209.

Słownik

ad personam

(łac., argument wymierzony w osobę) nieuczciwy chwyt w dyskusji, wytaczanie oskarżeń natury osobistej

antagonista

(gr. *antagōnistēs* – przeciwnik, rywal) ktoś, kto występuje przeciwko komuś, zwłaszcza z racji odmiennych poglądów

apel

(fr. *appel* – wezwanie, odwołanie) publiczna wypowiedź lub pismo skierowane do pewnej zbiorowości, wzywające ją do czegoś, do czego nie jest ona prawnie zobowiązana

apostrofa

(gr. *apostrophē* – odwrócenie, zwrot) składniowa figura retoryczna, charakteryzująca się bezpośrednim zwrotem do osoby, bóstwa, idei, wydarzenia, pojęcia lub przedmiotu

argument

(łac. *argumentum* – dowód, uzasadnienie, racja) wypowiedź potwierdzająca lub obalająca czyjś sąd o czymś, środek, którego używamy w dyskusji lub sporze, aby przekonać lub nakłonić kogoś do czegoś

erystyka

(gr. *eristikós*, czyli kłótniwy; od *éris* – kłótnia) sztuka prowadzenia sporu, dyskusowania, obejmująca przekonywanie innych o prawdziwości przedstawianych im poglądów, często uciekająca do rozumowań z pozoru tylko poprawnych

inwersja

(łac. *inversio* – odwrócenie) figura polegająca na zmianie naturalnego szyku w zdaniu służy uniezwykleniu stylu np. przemowy, podkreśleniu wagi słów, zmianie intonacji

paralelizm

(gr. *parallēlismós*) – zabieg pisarski polegający na zestawieniu podobnych lub takich samych elementów np. kompozycyjnych, treściowych

perswazja

(łac. *persuasio*) – sztuka przekonywania kogoś do własnych racji; różni się od manipulacji tym, że przekonanie danej osoby do czegoś nie zaszkodzi jej w późniejszym czasie, przy czym metody postępowania, jakie stosowane są w akcie perswazji, są wykorzystywane także w trakcie manipulacji

pointa (puenta)

(fr. *pointe* – ostre zakończenie) krótkie zakończenie jakiegoś tekstu, często zaskakujące lub dowcipne, uwydatniające jakiś jego wcześniej ukryty sens; zakończenie jakiegoś procesu, sprawy, zdarzenia nadające im określony sens

powtórzenie

(łac. *repetitio*) figura retoryczna, zabieg stylistyczny polegający na wielokrotnym użyciu tego samego elementu językowego (wyrazu, zespołu wyrazów, wersów lub zwrotek) celem uzyskania rytmizacji, podkreślenia znaczenia, zwiększenia ekspresji

protagonista

(fr. *protagoniste* < gr. *prōtagōnistēs* – pierwszy aktor) człowiek przodujący w czymś lub walczący o coś

przerzutnia

przeniesienie wyrazu lub części zdania do następnego wersu lub strofy, np. w celu zaakcentowania wypowiedzi, zwiększenia dynamiki i pobudzenia wyobraźni osoby czytającej

pytanie retoryczne

figura stylistyczna i retoryczna; pytanie zadane nie dla uzyskania odpowiedzi, lecz w celu skłonienia odbiorcy do przemyśleń na określony temat, podkreślenia wagi problemu; ewentualnie pytanie, na które odpowiedź jest oczywista

retoryka

(gr. *reō* – mówię celowo, stosownie, pięknie) krasomówstwo, sztuka tworzenia i wygłaszania mów, wykorzystująca figury retoryczne, tropy, argumenty, mająca na celu

przekonanie kogoś do czegoś, zaszczepienie myśli lub poglądu
teza

(gr. *thesis*) sformułowanie, którego prawdziwość rozważa się lub dowodzi
wykrzyknienie

bezpośredni zwrot do słuchacza lub czytelnika, rzeczownik w wołaczu, wykrzyknik
i inne wyrazy o charakterze emocjonalnym
wyliczenie

środek retoryczny polegający na wymienianiu w tekście kolejnych elementów pewnej
całości, służący zwróceniu uwagi na prezentowane treści, wzmocnieniu znaczenia
wypowiedzi

Audiobook

Polecenie 1

Określ cel przemowy Gerwazego i wyjaśnij, na czym polegała jego osobista motywacja.

Polecenie 2

Na podstawie mowy Klucznika i informacji zawartych w audiobooku, uzasadnij, że mowa jest grą dwóch partnerów: mówcy (nadawcy) i słuchacza (odbiorcy).

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P184bKLsK>

Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny

Znamiennym rysem kultury antycznej, zwłaszcza helleńskiej, było przekazywanie sztuki słowa za pośrednictwem głośnego mówienia. Dlatego klasyczną formą retoryczną jest mowa (z greki *retra*, z łaciny *oratio*), która w praktyce krasomówczej mogła mieć rozmaite wcielenia. [...]

Mowa mogła być napisana i wygłoszona przez samego oratora, mogła być wygłoszona przez sprawnego mówcę bez uprzedniego napisania (improwizacja). [...]

Platon pisał wręcz o marności słowa pisanego w porównaniu z potęgą żywej mowy. Arystoteles zaś stwierdzał, że „kunszt aktorski jest darem natury i trudno go zdobyć systematyczną nauką. Można zaś nauczyć się zasad dobrego stylu”. [...]

Niezależnie jednak od teoretycznych rozważań na temat różnicy między słowem mówionym a pisanym, oratorstwo – podobnie jak teatr – należy do pogranicznych rodzajów sztuk, to jest należy do sztuki pisarskiej i do sztuki dramatycznej. [...]

Mowa wygłoszona z pamięci czy na podstawie wcześniej przygotowanego konspektu jest tworem ulotnym [...]

W praktyce przypisywano większe znaczenie mowom improwizowanym, jako najbardziej skutecznej sztuce perswazji, to jednak zdawano sobie sprawę, że sposób przemawiania wymaga dużej wiedzy i doświadczenia oraz specjalnych ćwiczeń przygotowawczych.

Szczególne role mówcy (podmiotu retorycznego) w procesie przekonywania, zwłaszcza fundamentalne znaczenie jego etosu, przyczyniły się do skodyfikowania całego szeregu postulatów odnoszących się do pojęcia mówcy doskonałego i idealnego. [...]

Od czasów retoryki rzymskiej uwydatniono we wszystkich niemal późniejszych podręcznikach retoryki formułę Katona Starszego: *Orator est vir bonus, dicendi peritus*. Mówca to człowiek prawy, biegły w mówieniu. [...]

Perswazja retoryczna jest niemożliwa w społecznej próżni. Mowa jest bowiem grą dwóch partnerów: mówcy (nadawcy) i słuchacza (odbiorcy). [...] Pojęcie audytorium należy do podstawowych kategorii retoryki, bowiem perswazja może być skuteczna tylko wówczas, gdy jest dostosowana do odbiorców, których trzeba nakłonić, przekonać czy poruszyć. [...]

Proces retorycznego przekonywania charakteryzuje się szczególną celowością i obejmuje trzy sfery ludzkiego poznania, odczuwania i przeżywania: rozum, wolę i uczucia. [...]

Perswazja pełni funkcję informująco-pouczającą, kiedy skierowana jest od sfery intelektu odbiorcy. Mówca uczy, informuje, udowadnia w formie bezpośredniej lub pośredniej. [...]

Perswazja pełni funkcję zniewalającą, kiedy świadomie odnosi się do woli słuchacza, czytelnika, aby go nakłonić, poruszyć, wzruszyć i zniewolić. [...]

Funkcję estetyczną spełniała perswazja przez odwoływanie się do „uczuć” odbiorcy.

[...] Zachwycenie odbiorcy, sprawienie mu przyjemności estetycznej jest w retoryce zawsze działaniem celowym [...].

Niech cytaty z *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza zilustrują wybrane elementy mowy.

Mirosław Korolko w *Sztuce retoryki* uważa, że: „Wstęp jest pierwszą i najważniejszą częścią kompozycji określającą cel i rodzaj perswazji”. [...]

Najważniejszą sprawą jest tu wytworzenie przychylnego nastroju i skoncentrowania uwagi odbiorców:

„[...] Rózczech Scyzoryk się kłania.

Bracia szlachta, Dobrzyńscy! Ja nie będę radził

Nic a nic; powiem tylko, po com was zgromadził:

Życzliwość odbiorcy zyskuje się przez [...] okazanie szacunku słuchaczom:

A co robić, jak robić, decydujcie sami”.

[...]

Argumentowanie jest pierwszym i zarazem podstawowym celem perswazji formalnie związanym z funkcją pouczającą. [...] Wartość argumentów retorycznych ocenia się miarą ich przydatności do określonego odbiorcy. [...] Argumenty powinny być wyeksponowane i uszeregowane w kolejności od najsilniejszych do najsłabszych lub odwrotnie.

Klucznik również stopniuje emocje, zaczyna swoją mowę od tezy, że należy „wymieść śmiecie” przed przyjazdem Napoleona, następnie zręcznymi pytaniami retorycznymi kieruje myśli szlachty na Soplicę i podburza ich do zajazdu na sąsiada. Podkreśla zasługi Horeszki i korzyści jakie czerpała szlachta z jego działalności politycznej, wykorzystuje ich niechęć do Sędziego.

Łatwo można zauważyć, że Klucznik posługuje się analogią.

Analogia jest rodzajem wnioskowania wyprowadzonego z podobieństwa pewnych cech między odmiennymi przedmiotami czy zjawiskami:

„[...] Gdy cesarz francuski —

Rzekł Klucznik — stąd przyciąga, a stamtąd car ruski:

Więc wojna; car z cesarzem, królowie z królami

Pójdą za łby, jak zwykle między monarchami.

A nam czy siedzieć cicho? Gdy wielki wielkiego

Będzie dusić: my duśmy mniejszych, każdy swego.

Z góry i z dołu, wielcy wielkich, małych mali,

Jak zacniem ciąć, tak całe szelmostwo się zwali,

I tak zakwitnie szczęście i Rzeczpospolita”.

[...] Argument odwołujący się do słuchacza. Jest to odwołanie się na przykład do uczuć słuchacza, zwykle w formie pytania retorycznego, w celu demagogicznego przekonania do jakiejś tezy, pozyskania dla jakiejś osoby, zdarzenia itp.

„W dom wasz Napoleona, trzeba wymieść śmiecie?

Słyszeliście to wszyscy: a czy rozumiecie?

Któż jest śmieciem powiatu? Kto zdradziecko zabił

Najlepszego z Polaków, kto go okradł, zgrał?

I jeszcze chce ostatki wydrzeć z rąk dziedzica?

Któż to? Mamże wam gadać?”

Argument odwołujący się do tłumu. [...] odwołuje się do instynktów grupowych słuchaczy, ich dumy czy egoizmu [...]

„Bracia! chcecie bój z ruskim wieść imperatorem,

A boicie się wojny z Soplicowskim dworem?

Klucznik w swej mowie wykorzystuje znane przysłowie, żeby mile połechtać szlachtę:

»Wiemy!« krzyknęli — Dobrze. Owóż mądrej głowie —

Ciągnął mówca, spojrzawszy bystro — dość dwie słowie.

Nie wspomnę innych wielkich zajazdów bez liku,

Z których wyszliśmy zawsze, jak szlachcie przystało,

I z zyskiem i aplauzem powszechnym i z chwałą!”

Argument odwołujący się do poważania. Jest to chwyt erystyczny polegający na przywoływaniu w argumentacji jakiegoś autorytetu [...]

W tym przypadku Klucznik powołuje się na autorytet Księdza Robaka.

„Że się na wielkie rzeczy zanosi na świecie;

Ksiądz Robak o tym gadał: wszakże wszyscy wiecie?

Argument odwołujący się do litości. Jest to chwyt polegający na wzbudzeniu litości w słuchaczach [...]

Już nikt z was pomóc nie chce biednemu sierocie!

Dziedzic Stolnika tego, który żywił krocie,”

Argument odwołujący się do „kija”. Jest to chwyt polegający na groźbie użycia siły fizycznej, środków przymusu, w wypadku niespełnienia konkretnych żądań przekonującego.

„Klucznik wołał: Precz stąd, Żydzie!

Nie tkaj palców między drzwi, nie o ciebie idzie!

Pamiętacie, jak Wołka wzięliśmy w niewolę,

Jak chcieliśmy go wieszać na belce w stodole”

Zakończenie, z greckiego *epilogos*, z łaciny *peroratio*. Jest to ostatnia część wypowiedzi zawierająca treściową i emocjonalną rekapitulację. [...] Kiedy fakty retoryczne i ich znaczenie są już uwydatnione przez mówcę, należy je wesprzeć wywołaniem odpowiedniego do nich wzruszenia, uczucia takiego jak: litość, oburzenie, złość itp.

„Już nikt z was pomóc nie chce biednemu sierocie!

Dziedzic Stolnika tego, który żywił krocie,

Dziś nie ma przyjaciela, oprócz mnie, Klucznika,

I ot tego wiernego mego Scyzoryka!”

Sprawdź się

Tekst do ćwiczeń 1.–5.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga VII

„To Scyzoryk! niech żyje Scyzoryk! — krzykniono —
Wiwat Scyzoryk, klejnot Rębajłów zaścianku!
Wiwat Rębajło, Szczerbiec, Półkozic, Mopanku!”
Wnet Gerwazy (to on był) przez tłum się przecisnął
Na środek izby, wkoło Scyzorykiem błysnął;
Potem w dół chyląc ostrze na znak powitania
Przed Maćkiem, rzekł: „Rózcze Scyzoryk się kłania.
Bracia szlachta, Dobrzyńscy! Ja nie będę radził
Nic a nic; powiem tylko, po com was zgromadził:
A co robić, jak robić, decydujcie sami.
Wiecie, słuch dawno chodzi między zaściankami,
Że się na wielkie rzeczy zanoszą na świecie;
Ksiądz Robak o tym gadał: wszakże wszyscy wiecie?”
„Wiemy!” krzyknęli — „Dobrze. Owóż mądrej głowie —
Ciągnął mówca, spojrzawszy bystro — dość dwie słowie¹.
Nieprawdaż?” „Prawda” rzekli. „Gdy cesarz francuski —
Rzekł Klucznik — stąd przyciąga, a stamtąd car ruski:
Więc wojna; car z cesarzem, królowie z królami
Pójdą za łby, jak zwykle między monarchami.
A nam czy siedzieć cicho? Gdy wielki wielkiego
Będzie dusić: my duśmy mniejszych, każdy swego.
Z góry i z dołu, wielcy wielkich, małych mali,
Jak zacniem ciąć, tak całe szelmstwo² się zwali,
I tak zakwitnie szczęście i Rzeczpospolita.
Nieprawdaż?” „Prawda — rzekli — jakby z książki czyta”.
[...]
„Pan Klucznik ją z nowego zważa stanowiska”.

„Owszem — zawołał Klucznik — u mnie po staremu,
O wielkich rzeczach myśleć należy wielkiemu:
Jest na to cesarz, będzie król, senat, posłowie.
Takie rzeczy, mopanku, robią się w Krakowie
Lub w Warszawie, nie u nas, w zaścianku, w Dobrzynie;
Aktów konfederackich³ nie piszą w kominie
Kredą, nie na wicinie⁴, lecz na pergaminie.
Nie nam to pisać akta; ma Polska pisarzy
Koronnych i litewskich, tak robili starzy;
Moja rzecz Scyzorykiem wyrzynać”.

[...]

„Wszystkich was — kończył Klucznik — biorę tu na świadki,
Czy Robak nie powiadał, że wprzód nim przyjmiecie
W dom wasz Napoleona, trzeba wymieść śmiecie?
Słyszeliście to wszyscy: a czy rozumiecie?
Któż jest śmieciem powiatu? Kto zdradziecko zabił
Najlepszego z Polaków, kto go okradł, zgrabił?
I jeszcze chce ostatki wydrzeć z rąk dziedzica?
Któż to? Mamże wam gadać?” „A już ci Soplica —
Przerwał Konewka — to łotr” „On, to ciemieżyciel⁵”
Pisnął Brzytewka — „Więc go kropić!” dodał Chrzyciel;
„Jeśli zdrajca — rzekł Buchman — więc na szubienicę!”
„Hejże! — krzyknęli wszyscy — hejże na Soplicę!”
[Jankiel, a także wcześniej Bartek, zwany Prusakiem, stają po stronie
Sędziego i próbują go obronić przed atakiem Gerwazego]
Klucznik wołał: „Precz stąd, Żydzie!
Nie tkaj palców między drzwi, nie o ciebie idzie!
Panie Prusak! że waszeć Sędziowską handlujesz
Parą wicin mizernych: to już zań gardłujesz?
Zapomniałeś mopanku, że ojciec waszecin⁶
Spławiał do Prus dwadzieścia Horeszkowskich wicin?
Stąd się z bogacił i on, i jego rodzina,
Ba, nawet wszyscy, ilu was tu jest z Dobrzyna.

Bo pamiętacie starzy, słyszeliście młodzi,
Że Stolnik był was wszystkich ojciec i dobrodziej⁷:
Kogoż on komisarzem słał do swych dóbr pińskich?
Dobrzyńskiego! Rachmistrzów kogo miał? Dobrzyńskich!
Marszałkostwa, kredensu nie zwierzał nikomu,
Tylko Dobrzyńskim: pełno Dobrzyńskich miał w domu!
On forytował⁸ wasze w trybunałach sprawy,
On wyrabiał u króla dla was chleb łaskawy,
Dzieci wasze kopami pomieszczał w konwikcie
Pijarskim,⁹ na swym koszcie, odzieży i wikcie;¹⁰
Dorosłych promowował także swym nakładem:
A dlaczego to robił? że wam był sąsiadem!
Dziś Soplica kopcami tyka waszych granic:
Cóż kiedy wam dobrego zrobił on?”

[...]

„Bracia! chcecie bój z ruskim wieść imperatorem,
A boicie się wojny z Soplicowskim dworem?
Strach wam turmy!¹¹ Czyż to ja wzywam na rozboje?
Broń Boże! Szlachta Bracia! Ja przy prawie stoję.
Wszak Hrabia wygrał, zyskał dekretów niemało:
Tylko je egzekwować! Tak dawniej bywało:
Trybunał pisał dekret¹²; szlachta wypełniała,
A szczególnie Dobrzyńscy, i stąd wasza chwała
Urosła w Litwie! Wszakże to Dobrzyńscy sami
Bili się na zajeździe myskim z Moskalami,
Których przywiódł generał ruski Wojniłowicz
I łotr, przyjaciel jego, pan Wołk z Łogomowicz.
Pamiętacie, jak Wołka wzięliśmy w niewolę,
Jak chcieliśmy go wieszać na belce w stodole,
Iż był tyran dla chłopstwa a sługa Moskali;
Ale się chłopci głupi nad nim zlitowali!
(Upiec go muszę kiedyś na tym Scyzoryku.)
Nie wspomnę innych wielkich zajazdów bez liku¹³,

Z których wyszliśmy zawsze, jak szlachcie przystało,
I z zyskiem i aplauzem¹⁴ powszechnym i z chwałą!
Po cóż o tym wspominać? Dziś darmo pan Hrabia,
Sąsiad wasz, sprawę toczy, dekrety wyrabia:
Już nikt z was pomóc nie chce biednemu sierocie!
Dziedzic Stolnika tego, który żywił krocie¹⁵,
Dziś nie ma przyjaciela, oprócz mnie, Klucznika,
I ot tego wiernego mego Scyzoryka!”
I tak wszystkich pociągnął wymowny Gerwazy;
Bo wszyscy ku Sędziemu mieli swe urazy,
Jak zwyczajnie w sąsiedztwie: to o szkodę¹⁶ skargi,
To o wyręby, to o granice zatargi.
Jednych gniew, drugich tylko podburzała zawiść
Bogactw Sędziego – wszystkich zgodziła nienawiść.
Cisną się do Klucznika, podnoszą do góry
Szable, pałki. —

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga VII*, Wrocław 1980, s. 201–209.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przeczytaj mowę Gerwazego do Dobrzyńskich. Wskaż w wypowiedzi jej elementy kompozycyjne: tezę, argumenty, pointę. Przeciągnij do tabeli odpowiednie cytaty.

Elementy kompozycyjne:	Cytat:
teza	
przykładowy argument	
pointa	

„Dziś nie ma przyjaciela, oprócz mnie, Klucznika,
I ot tego wiernego mego Scyzoryka!”

„Wiecie, słuch dawno chodzi między zaściankami,
Że się na wielkie rzeczy zanoszą na świecie;”

„A nam czy siedzieć cicho? Gdy wielki wielkiego
Będzie dusić: my duśmy mniejszych, każdy swego.
Z góry i z dołu, wielcy wielkich, małych mali,
Jak zacznem ciąć, tak całe szelmstwo się zwali,
I tak zakwitnie szczęście i Rzeczpospolita”.

Ćwiczenie 2

Przyporządkuj nazwy środków retorycznych do odpowiednich cytatów.

pytanie retoryczne

„Aktów konfederackich nie piszą
w kominie
Kredą, nie na wicinie, lecz na
pergaminie”.

wyliczenia

„Nie wspomnę innych wielkich
zajazdów bez liku,
Z których wyszliśmy zawsze, jak
szlachcie przysłało,
I z zyskiem i aplauzem
powszechnym i z chwałą!”

wykrzyknienia

„Bracia szlachta, Dobrzyńscy!”

„A nam czy siedzieć cicho?”

paralelizmy

„car z cesarzem, królowie
z królami”

„Któż jest śmieciem powiatu?
Kto zdradziecko zabił
Najlepszego z Polaków, kto go
okradł, zgrabił?”

powtórzenia

„A szczególnie Dobrzyńscy,
i stąd wasza chwała
Urosła w Litwie!”

apostrofy

„Dobrzyńskiego! Rachmistrzów
kogo miał? Dobrzyńskich!
Marszałkostwa, kredensu nie
zwierzał nikomu,
Tylko Dobrzyńskim: pełno
Dobrzyńskich miał w domu!”

przerzutnie

inwersje

Ćwiczenie 3

Przeczytaj fragment księgi VII - mowy Gerwazego, zwróć szczególną uwagę jak szlachta w zaścianku reaguje na słowa Klucznika.

Ćwiczenie 4

Dopasuj cytaty do typu argumentu.

Typy argumentów	Odpowiedni cytaty
odwołujące się do litości	
niewiedzy	
groźby	
autorytetu	
argumenty <i>ad personam</i>	
inne argumenty pozamerytoryczne	

„Książd Robak o tym gadał: wszakże wszyscy wiecie?»
«Wiemy!» krzyknęli — «Dobrze. Owóż mądrej głowie —
Ciągnął mówca, spojrzawszy bystro — dość dwie słowie”.

„Nie wspomnę innych wielkich zajazdów bez liku,
Z których wyszliśmy zawsze, jak szlachcie przystało,
I z zyskiem i aplauzem powszechnym i z chwałą!”

„Bracia! chcecie bój z ruskim wieść imperatorem,
A boicie się wojny z Soplicowskim dworem?
Nie nam to pisać akta; [...]
Moja rzecz Scyzorykiem wyrzynać”

„A szczególnie Dobrzyńscy, i stąd wasza chwała
Urosła w Litwie!”

„Klucznik wołał: «Precz stąd, Żydzie!
Nie tkaj palców między drzwi, nie o ciebie idzie!
Panie Prusak! że waszeć Sędziowską handlujesz
Parą wicin mizernych: to już zań gardłujesz?
Któż to? Mamże wam gadać?» «A już ci Soplica [...]»”

„Już nikt z was pomóc nie chce biednemu sierocie!
A co robić, jak robić, decydujcie sami”.

Ćwiczenie 5

Jaki, twoim zdaniem, ukryty zamiar miał Gerwazy wobec Dobrzyńskich? Sformułuj odpowiedź pisemną na 45-60 słów.

Cytaty do zadań 6.–8.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga II

«Zgody? — krzyknął Gerwazy — z Soplicami zgoda?
Z Soplicami, mopanku?» — To mówiąc wykrzywił
Usta, jakby nad własną mową się zadziwił.
«Zgoda i Soplicowie! Mopanku, panisko,
Pan żartuje, co? Zamek, Horeszków siedlisko,
Ma pójść w ręce Sopliców? Niech pan tylko raczy
Zsiąść z konia. Pójdźmy w zamek. Niech no pan obaczy.
Pan sam nie wie, co robi. Niech się pan nie wzbrania,
Zsiadaj pan» — i przytrzymał strzemień do zsiadania.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 47.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga II

Przerwał je starzec, trzęsąc wzniesioną prawicą:
«Nie masz zgody, mopanku, pomiędzy Soplicą
I krwią Horeszków; w panu krew Horeszków płynie,

Jesteś krewnym Stolnika, po matce łowczyni,
Która się rodzi z drugiej córki kasztelana,
Który był, jak wiadomo, wujem mego pana.
Słuchaj pan historyi swej własnej rodzinnej,
Która się stała właśnie w tej izbie, nie innej.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 49.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga II

Nieboszczyk pan mój, Stolnik, pierwszy pan w powiecie,
Bogacz i **familijant**, miał jedyne dziecię,
Córkę piękną jak anioł; więc się zalecało
Stolnikównie i szlachty, i paniąt niemało.

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 49.

((Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz. Księga II

Tu Gerwazy umilknął i łzami się zalał,
Potem rzekł kończąc: «Moskał już wrota wywalał:
Bo po śmierci Stolnika stałem bezprzytomnie,
I nie widziałem, co się działo wokoło mnie.
Szczęściem, na odsiecz przyszedł nam Parafianowicz,
Przywiódłszy Mickiewiczów dwiestu z Horbatowicz,
Którzy są szlachta liczna i dzielna, człek w człeka,
A nienawidzą rodu Sopliców od wieka.
Tak zginął pan potężny, pobożny i prawy,
Który miał w domu krzesła, wstęgi i buławy,
Ojciec włościan, brat szlachty; i nie miał po sobie
Syna, który by zemstę poprzysiągł na grobie!
Ale miał sługi wierne. Ja w krew jego rany
Obmoczyłem mój rapier Scyzorykiem zwany
(Zapewne pan o moim słyszał Scyzoryku,
Sławnym na każdym sejmie, targu i sejmiku).
Przysiągłem wyszczerbić go na Sopliców karkach,
Ścigałem ich na sejmach, zajazdach, jarmarkach.
Dwóch zarąbałem w kłótni, dwóch na pojedynku;

Jednego podpaliłem w drewnianym budynku,
Kiedyśmy zajeżdżali z Rymszą Korelicze:
Upiekł się tam jak piskorz; a tych nie policzę,
Którym uszy obciąłem. Jeden tylko został,
Który dotąd ode mnie pamiątki nie dostał:
Rodzoniutki braciszek owego wąsala!
Żyje dotąd i z swoich bogactw się przechwala,
Zamku Horeszków tyka swych kopców krawędzią,
Szanowany w powiecie, ma urząd, jest Sędzią!
I pan mu zamek oddasz? Niecne jego nogi
Mają krew pana mego zetrzeć z tej podłogi?
O nie! Póki Gerwazy ma choć za grosz duszy,
I tyle sił, że jednym małym palcem ruszy
Scyzoryk swój wiszący dotychczas na ścianie,
Póty Soplica tego zamku nie dostanie!»

Źródło: Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz. Księga II*, Wrocław 1980, s. 51–52.

Ćwiczenie 6

Przeczytaj przemowę Gerwazego do Hrabiego, któremu opowiada historię zamku i burzliwe losy jego dziedziców. Wymień występujące w niej figury retoryczne.

Ćwiczenie 7

Przeanalizuj opowieść Gerwazego i uzupełnij tabelę, nazywając poszczególne elementy wypowiedzi Klucznika.

Nazwa	Opowieść
	<i>„Nie masz zgody, Mopanku, pomiędzy Soplicą i krwią Horeszków.”</i>
	<i>„Jesteś krewnym Stolnika [...] Słuchaj pan historyi swej własnej rodzinnej, Która się stała właśnie w tej izbie, nie innej.” [II, 258-262]</i>
	<i>„Nieboszczyk pan mój, Stolnik, pierwszy pan w powiecie, Bogacz i familiant, miał jedyne dziecię, Córkę piękną jak anioł; więc się zalecało Stolnikównie i szlachty, i paniąt niemało.” [II, 263-266]</i>
	<i>„Tak zginął pan potężny, pobożny i prawy, Który miał w domu krzesła, wstęgi i buławy, Ojciec włościan, brat szlachty; i nie miał po sobie Syna, który by zemstę poprzysiągł na grobie.” [II, 339-342]</i>
	<i>„I pan mu zamek oddasz? Niecne jego nogi Mają krew pana mego zetrzeć z tej podłogi? O nie! Póki Gerwazy ma choć za grosz duszy, I tyle sił, że jednym małym palcem ruszy Scyzoryk swój wiszący dotychczas na ścianie, Póty Soplica tego zamku nie dostanie!” [II, 359-364]</i>

Przedstawienie związanych ze sprawą postaci i wydarzeń.

Przywołanie argumentów.

Pozyskanie przychylności słuchacza.

Podanie wniosków, zaapelowanie do emocji słuchacza, narzucenie mu określonej oceny i postawy wobec sprawy.

Teza.

Ćwiczenie 8

Co - poza umiejętnościami retorycznymi - czyniło z Gerwazego dobrego mówcę? Wypisz kilka charakterystycznych zachowań i gestów Gerwazego, które towarzyszą jego słowom.

Praca domowa

Poszukaj w dostępnych ci źródłach informacji dotyczących manipulacji. Następnie rozstrzygnij, czy Gerwazy przekonuje perswazją Dobrzyńskich do swoich zamiarów, czy też nimi manipuluje. Sformułuj wypowiedź pisemną na 90 do 120 słów.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: Sztuka retoryki – przemowa Gerwazego w *Panu Tadeuszu*

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Cele kształcenia – wymagania ogólne

II. Kształcenie językowe.

4. Świadome wykorzystanie działań językowych w formowaniu odpowiedzialności za własne zachowania językowe.

III. Tworzenie wypowiedzi.

4. Doskonalenie umiejętności retorycznych, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność;

8) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

7) odróżnia dyskusję od sporu i kłótni;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji;

IV. Samokształcenie.

9) wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele lekcji. Uczeń:

- zapozna się z fragmentem przemowy Gerwazego w *Księdze VII. Rada*;

- przeanalizuje środki retoryczne, którymi posługuje się Gerwazy, aby przekonać szlachtę z Dobrzyńskiego zaścianka do zajazdu na Soplicowo;
- na przykładach z lektury pozna zasady tworzenia przemowy.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed zajęciami:

1. Nauczyciel inicjuje rozmowę na temat sztuki retoryki, prosi uczniów o przypomnienie postaci słynnych mówców.
2. Nauczyciel przypomina, że retoryka przez wieki była autonomiczną dziedziną wiedzy i przedmiotem szkolnym, uczącym logicznego, stosownego i pięknego sposobu wyrażania myśli w mowie i na piśmie.
3. Nauczyciel podkreśla rolę retoryki w życiu publicznym.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał i wprowadza ich w temat lekcji, nawiązując do wcześniejszej rozmowy.
2. Nauczyciel wraz z uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.

3. Uczniowie analizują cytat Platona z *Fajdrosa*:

„Sztuka wymowy w ogóle jest sztuką prowadzenia dusz ludzkich za pomocą mów...”
Mogą przeprowadzić dyskusję na ten temat.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”. Następnie odsłuchują nagranie audio i wykonują polecenia 1. i 2. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel ocenia i komentuje.
2. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się” i wykonują ćwiczenia 1.-8. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel ocenia i komentuje.
3. Ćwiczenia 1., 2., 4., 7. mogą być wykonane w podziale na grupy lub wspólnie, po grupowej dyskusji.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi chętnego ucznia o podsumowanie – przedstawienie zasad retoryki i środków retorycznych wykorzystywanych przez bohaterów *Pana Tadeusza*. Inni uczniowie uzupełniają jego wypowiedź. Nauczyciel komentuje.
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu..
3. Na zakończenie nauczyciel może zaproponować uczniom debatę na temat: Sztuka retoryki – perswazja, czy manipulacja? (jako przygotowanie do pracy domowej).

Praca domowa:

1. Poszukaj w dostępnych źródłach informacji dotyczących manipulacji. Następnie rozstrzygnij, czy Gerwazy przekonuje perswazją Dobrzyńskich do swoich zamiarów, czy też nimi manipuluje. Sformułuj wypowiedź pisemną na 90 do 120 słów.

Materiały pomocnicze:

- Mirosław Korolko, *Sztuka retoryki, Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.
- Jakub Zdzisław Lichański, *Retoryka. Od renesansu do współczesności. Tradycja i innowacja*, Warszawa 2009.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Audiobook”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.